

9. Pohl F. The Politics of Prophecy / Frederik Pohl // Political Science Fiction / ed. by Donald M. Hassler, Clyde Wilcox. – Univ of South Carolina Press, 1997. – P. 7–17.
10. Saddik A. J. Contemporary American Drama / Anette J. Saddik. – Edinburgh University Press, 2007. – 227 p.
11. Schatt S. Kurt Vonnegut, Jr / Stanley Schatt. – Boston : Twayne Publishers, 1976. – 174 p.
12. Vonnegut K. Happy Birthday, Wanda June / Kurt Vonnegut. – New York : Dell, 1970.
13. Vonnegut K. Slaughterhouse-five, or, The Children's Crusade : A Duty-dance with Death / Kurt Vonnegut. – New York : Dial Press, 2005. – 275 p.

G. Hlodz

KURT VONNEGUT'S "HAPPY BIRTHDAY, WANDA JUNE": A THEATRICAL REVISION OF HOMER'S "ODYSSEY"

The article explores the context of the creation and important content features of Kurt Vonnegut's play, which calls into question the image of the hero, prevalent in popular culture of the sixties. The author analyzes certain mechanisms that allow Vonnegut to disenchant the apparent heroism of the warrior/killer and to offer another version of heroic behavior.

Keywords: drama, hero, heroism, values, gender stereotypes.

Матеріал надійшов 05.11.2013

УДК 82-1/-9:228 "Дж. Уіндем, Дж. Крістофер"

Кулешір М. М.

РОЗВИТОК АПОКАЛІПТИЧНОГО ЖАНРУ В РОМАНАХ ДЖ. УІНДЕМА ТА ДЖ. КРІСТОФЕРА

У статті аналізується розвиток жанру апокаліптичного роману у Великобританії 1950–1960-х рр. у творах Дж. Уіндема й Дж. Крістофера. Розглянуто вклад письменників у еволюцію жанру, апокаліптичну тематику їхніх творів. Висвітлено також зображення авторами соціальних факторів глобальної катастрофи, психологічного стану й поведінки людини в екстремальних умовах.

Ключові слова: апокаліптичний роман, катастрофа, апокаліпсис, постапокаліпсис.

Британська література 1950–1970-х рр. зазнала значного впливу тодішніх політичних, економічних, культурних і соціальних явищ. Одним із факторів цього впливу була Друга світова війна. Малькольм Бредбері писав, що війна була не лише шоком для західної культури і суспільства, а й для західних культурних цінностей; вона створила не лише нове політичне, соціальне й ідеологічне середовище, а й нове інтелектуальне й мистецьке оточення також. Якщо це призвело до нових форм суспільства і нового сумніву щодо

старих форм суспільства, нових балансів сил, нових зразків політики, воно також принесло нові функції, нові складнощі, нові зразки дослідження для мистецтва. Наступні двадцять мирних літ змінили культурні й інтелектуальні межі. Це був період соціального розвитку, нових соціальних форм, – ліберально-капіталістичних і комуністичних – та економічного зростання. Всесвітню карту змінив також радикальний розвиток науки і технології. Люди стали бачити світ дещо по-іншому: менш локально, менш патріотично,

менш морально, з великим ступенем неонаукового раціоналізму й безособистісності (*impersonality*). Відбулися зміни в поглядах етичної відповідальності, соціального обов'язку, особистісної ідентичності. І всі ці зміни неминуче впливали на мистецтво і, можливо, найбільше на роман [18, с. 319].

На початку 1950-х р. почався потужний рух прихильників миру проти загрози ядерної війни. Люди з різних країн, із різними політичними та релігійними переконаннями вимагали заборони зброї масового знищення. Почався збір підписів під Стокгольмською відозвою Всесвітньої Ради Миру. Французький абат Жан Бульє писав у газеті «Леттр франсез»: «Я хочу врятувати від бомби жінок і дітей усього світу, жінок і дітей Франції. Я хочу їх врятувати разом з усіма людьми, які так само, як і я, розуміють небезпеку й твердо вирішили відвернути її» [10, с. 400]. У таких умовах є закономірним сплеск інтересу до апокаліптичного роману.

Одним із найяскравіших представників, які працювали в цьому жанрі в 1950-х р., є англійський письменник Джон Уіндем (Джон Уіндем Паркс Лукас Бейнон Гарріс, 1903–1969). Джон Бейнон Гарріс (який став відомий під псевдонімом Джона Уіндема) народився в Нолі (графство Варвікшир), а дитячі роки (до 8 років) провів в англійському містечку Еджбастоні. Пізніше він з батьками переселився у Бірмінгем. Життя так складалося, що він змінював місця проживання, як і школи. Освіту він завершив у Бідейлзі. Працював на фермі, клерком у суді, займався рекламою. Коли йому виповнилося 22 роки, він вирішив писати художні твори. У 30-ті роки він опублікував низку різних праць: від гумористичних оповідань до детективів і пригодницьких серіалів. Публікувався переважно в США, проте перед війною стає відомий і в Англії. Війна на тривалий час відірвала письменника від творчої діяльності (він деякий час перебував на державній службі, потім в армії), однак після неї він знову взявся за перо.

Першим його апокаліптичним романом був «День тріффідів» (“*The Day of the Triffids*”, 1951; екранізований), що виходив також під назвою «Повстання тріффідів» (“*Revolt of the Triffids*”). Цей твір, який був опублікований спочатку журнальним серіалом у престижному американському журналі «Кольерс», приніс письменнику славу. Фантастичний сюжет дав можливість автору показати свій погляд на світ, виразити уявлення, що людська цивілізація нестійка і швидко може зруйнуватися під тиском негативних обставин.

Причина глобальної катастрофи двояка. Першою причиною стали спалахи, які супроводили

метеоритну зливу. Вони призвели до осліплення майже всього населення Землі. Зрячими залишилась лише невелика кількість людей, які з тих чи інших причин не стали жертвою цих спалахів. Здавалося, що хоча цивілізації нанесений відчутний удар, однак вона може піднятися, якщо зрячі візьмуть на себе відповідальність за осліплених або хоча б за частину їх, створять належні умови для їхнього існування. Зрештою сліпота не позбавляє людину інтелекту і частини робочих навиків, навіть сліпа людина може виконувати певну роботу і бути корисним членом суспільства.

Однак такому розвитку подій завадили тріффіди, рослини, здатні переміщатися, які із сільськогосподарської культури раптово перетворилися на вбивць людей. Головний об'єкт твору – не самі катастрофічні явища, а поведінка людей під час них.

Світ, який загинув, на думку головного героя Білла Мейсона, незважаючи на зовнішнє благополуччя, носив у собі причину своєї загибелі, він був порочний і гріховний. Простір над планетою був наповнений супутниками з різними смертями: ядерною, бактеріологічною, хімічною. Тріффіди так само були його подарунком. Тому слова одного з ораторів, Мікаеля Бідлі, що «нинішня катастрофа навіть зараз не здається мені найгіршим, що могло статися» [13, с. 298], є цілком аргументованими. Ці слова також можна тлумачити, що зелені спалахи, які стали причиною осліплення людей, не є випадковістю, а сприймаються як знамення-попередження про те, що основи існування людського суспільства мають зазнати суттєвих змін.

Власне фантастичною в романі «День тріффідів» є лише сюжетна лінія навколо появи та існування тріффідів. У всьому іншому письменник намагається дотримуватися реалізму, тобто Дж. Уіндем продовжував традиції класичного англійського фантастичного роману, закладені Г. Уеллсом, який писав: «Кожен може вигадати людей навиворіт, чи антигравітацію, чи світи, що нагадують гантелі. Ці вигадки можуть бути цікавими лише тоді, коли їх співставляють із повсякденним досвідом і виганяють з оповідання всі інші чудеса... Коли письменнику-фантасту вдається магічний початок, у нього залишається один клопіт: все решта має бути людським і реальним» [11, с. 457].

Посткатастрофічний світ, змальований у романі, містить елементи дистопії. Після розпаду суспільних інституцій, повсюди починають виникати невеличкі сільськогосподарські комуні. До них входили як зрячі, так і незрячі люди. Кожний виконував свої функції відповідно до своїх можливостей. Вони зазнавали дуже сильного тиску ззовні. Їхніми ворогами були не лише тріффіди, з якими

можна боротися за допомогою огорож та вогнеметів, а й інші люди, ті, хто на рештках цивілізації хотів побудувати новий «закон і порядок», банди, які намагалися підкорити слабших. Такою є банда Торренса, який замислив створити Надзвичайний комітет для Південно-Східної Англії. Він не лише бажав зібрати якомога більше людей під своє ярмо, а й створити з них армію, яка буде гнобити населення й «умиротворювати» непокірних. Проте автор в уста головного героя вкладає надію – роман завершується позитивною нотою.

Роман «День тріфідів» укорінений в уеллсівську традицію, яка багато запозичила з класичної літератури XIX ст. Якісно опрацьовані місця і час обставин, пейзажі, подано переконливі характеристики персонажів. Фантастичний сюжет дав можливість автору представити свій погляд на світ, виразити розуміння того, що людська цивілізація нестійка і швидко може зруйнуватися під тиском негативних обставин.

Аналізуючи цей твір, хотілося зауважити, що жанр апокаліптичного роману є не лише пересторогою, а також дієвою спробою збагнути темний первень індивіда та спільноти, відобразити непривабливі риси людської природи, показати можливі негативні прояви людської поведінки, коли цивілізаційні норми та кодекси раптово припиняють діяти. У цій ролі він виконує певні психологічні функції, допомагає зрозуміти власний темний бік психіки та досягти цілісності. К. Г. Юнг зазначав: «Ми швидше наблизилися б до цілі, якби спробували визнати свою власну тінь разом з її огидливими діями. Знаючи про цю тінь, що є темним боком нашої природи, ми набули б імунітету від будь-яких моральних і розумових витівок і підступів» [17, с. 83]. У цьому полягає істинний героїзм людини. Також можна погодитися, що ідеї Уіндема співзвучні зі словами Дж. Кемпбела, висловленими у праці «Герой із тисячею облич»: «...Перша робота для героя – це відійти від світової сцени вторинних ефектів до тих причинних зон душі, де насправді гніздяться труднощі, й там ті труднощі з'ясувати, вирвати їх із корінням у своєму власному випадку (себто дати бій дитячим демонам своєї місцевої культури) й прорватися до неспотвореного, безпосереднього переживання й засвоєння того, що К. Г. Юнг назвав “архетипними образами”» [7, с. 20]. Разом з тим, читач може знайти ще кілька напівприхованих функцій цього жанру і його впливи.

У двох своїх романах «Кракен прокидається» (“The Kraken Wakes”) (початкова назва «З глибини морської» (“Out of the Deep”), 1953), «Мідвічські зозулята» (“The Midwich Cuckoos”, 1957; інша назва «Село проклятих» (“Village of the

Damned”); за романом знятий фільм) Дж. Уіндем продовжив уеллсівську ідею про загрозу людській цивілізації з боку інопланетних агресорів.

У «Мідвічських зозулятах» зображено подолання ще в зародку загрозу людству з боку інопланетних дітей, яких виносили людські жінки. До апокаліпсису могло призвести протистояння двох розумних видів – земного й інопланетного. Один із інопланетних дітей каже: «Справа в біологічній потребі. Ви обов’язково спробуйте вбити нас, тому що інакше вам буде кінець». У зображенні апокаліптичних загроз у цьому романі, як ми бачимо, значний вплив мали згадані вище зацікавлення Дж. Уіндема біологією. Знищення людства інопланетні діти пояснюють біологічними чинниками. Щодо цього роману справедливі будуть слова російського літературознавця В. Гопмана: «Дуже важливо, що, як неодноразово показує письменник, у зображених ним катастрофах винне саме людство – найбільш небезпечні для людей не прибульці, а соціальні й політичні суперечки суспільства, людська жорстокість, жадібність, егоїзм, духовна сліпота» [5, с. 17]. Людство в романі отримує жорстокий урок, що не можна потакати людському «его». Колективізм інопланетних дітей відбиває гіпертрофований індивідуалізм землян. На думку російського літературознавця Ю. Кагарлицького, письменник таким чином наголошує на духовній, а не лише біологічній природі зв’язків між членами колективу, незалежно від того чи він людський, чи гуманоїдний [6, с. 13].

Другий згаданий роман так само описує інопланетну агресію, хоча іншого типу. У романі «Кракен пробуджується» зображено новий всесвітній потоп, викликаний атакою інопланетних істот, що поселилися в океані. І лише чудом людству вдалося врятуватися.

Попри яскраві апокаліптичні сцени і банальний сюжет про вторгнення інопланетян, роман Дж. Уіндема «Кракен пробуджується» важко назвати розважальною літературою. На відміну від багатьох трилерів інших авторів на схожу тематику, для його твору характерне неквапне розгортання подій, автор порушує чимало вагомих на той час суспільних і політичних проблем, зокрема «холодної війни», протистояння між західними капіталістичними країнами і СРСР. Розкол людства можна вважати одним із найважливіших чинників катастрофи.

Більш ранній роман Дж. Уіндема «Лялечки» (“The Chrysalids”, 1955; в рос. перекладах: «Куколки», «Хризалиды», «Отклонение от нормы»), відходить від традиційної тематики апокаліптичного роману, його радше можна назвати постапокаліптичним твором. Він водночас є одним

із романів-пересторог про можливі наслідки ядерної війни. Дії у ньому відбуваються через кілька століть після атомної війни. Навіть тоді існують обшири земель, заповнені радіацією, які межують із територіями, заселеними людьми. Світ наповнений усілякими мутаціями. В умовах підвищеної радіоактивності людські спільноти бояться нового, викликаного впливом радіації, навіть якщо воно не є чимось негативним, і намагаються винищити «нестандартні» прояви природи. У цих громадах народжуються діти з надприродними здібностями (телепатією), яким загрожує неминуха загибель, якщо про їхні «особливості» стане відомо колективу; моральною відзнакою їх є те, що вони ненавидять жорстокість. Письменник дає надію, що ці діти побудують кращий світ.

Ще від роману «День тріффідів» у творах Уіндема тема еволюції людства є наскрізною. Письменник уважав, що біологія є однією з головних наук ХХ ст. В одному із своїх творів він стверджував, що якщо раніше у суспільстві важливою посадою був інженер, сьогодні – фізик, то в майбутньому нею стане біохімік. У сфері біології письменника цікавила поведінка тварин, зокрема бджіл, мурах, тобто «суспільних» комах [6, с. 13]. Етологія розглядає рій бджіл чи мурашник як «надорганізм», де індивідуальне і спільне перебувають в тісному біологічному зв'язку. Окрема комаха, яка перебуває поза роєм, гине. У «Дні тріффідів» героїня заявляє: «Мені здається, що у тріффідів є щось спільне з деякими видами комах. О, я знаю, що біологічно це рослини. Я хочу сказати, що вони не турбуються про долю окремої особини і кожна особина не турбується про свою долю. Кожний окремо наділений чимось, що віддалено нагадує розум; коли вони збираються натовпом, це особливо помітно. Натовпом вони діють цілеспрямовано, зовсім як мурахи чи бджоли, хоча можна стверджувати, що кожний окремо не знає мети і плану, частиною якого є» [12, с. 419]. У «Лялечках», «Мідвічських зозулятах» письменник наголошує не так на біологічній природі зв'язків між різними членами колективу, як на духовних.

Апокаліптичні романи Дж. Уіндема були прихильно зустрінуті і літературними критиками, які побачили в них продовження британської школи наукової фантастики, і численними читачами. Прихильність останніх була здобута не лише можливістю «полоскотати» нерви картинами чужих страждань і переживаннями за долі головних героїв, а й тим, що у творах письменника його співвітчизники побачили відображення реальних страхів британського суспільства тодішніх часів:

розпад Британської імперії, перші натяки на можливу екологічну катастрофу і «глухий кут», в який заводила людство технологічна цивілізація [3, с. 11]. І хоча книги Дж. Уіндема не завойовували престижних літературних премій і не ставали сенсаціями, однак вони постійно перевидавалися, вводилися до програми з літератури для шкіл та університетів, екранізувалися. Дж. Клют, автор однієї з найкращих у світі енциклопедій з наукової фантастики (1993 р.), відзначав, що впродовж 1960–80-х рр. Дж. Уіндема, можливо, читали більше, ніж будь-якого іншого автора у Великобританії та Австралії [19, с. 15]. Деякі з творів Дж. Уіндема були настільки популярні, що до них навіть створювалися продовження, зокрема, літературне – до «Дня тріффідів» («Ніч тріффідів» С. Кларка) і кінематичне – до «Лялечок» («Діти проклятих», 1963).

До відомих літераторів, які творили в жанрі апокаліптичного роману, належить також англійський письменник Джон Крістофер (Крістофер Семюель Йоуд, 1922–2012)). Він народився в містечку Ноуслі графства Ланкашир. Отримав шкільну освіту в школі Пітера Саймондса (нині коледж) у графстві Вінчестер. Після війни розпочав письменницьку діяльність. Перший його твір – оповідання «Різдвяне дерево» – було опубліковано 1949 р. Цього року з'явився і його дебютний роман «Зимовий лебідь». Письменник здобув популярність завдяки своїм апокаліптичним творам. Він описував катастрофи глобальні: природно-екологічну, соціально-демографічну тощо.

Найпопулярнішим романом Дж. Крістофера є «Смерть трави» («The Death of Grass»), опублікований 1956 р. (інша назва – «Ні травинки»), а 1970 р. екранізований Корнелом Уайльдом. У романі представлено візію екологічної катастрофи. У світовій фантастиці це один із ранніх творів, але й один із найяскравіших і художньо переконливих. Екологічні катаклізми у цьому творі спричинені мутованим вірусом, від якого на планеті загинули вся трава і злаки. Американський критик Дж. Пфайффер із приводу такого розвитку подій зазначав: «Крістофер вражаюче нагадав нам, що кукурудза, пшениця і рис – теж трава, яка згадується в Біблії поряд з “плоттю” і без якої неможливе життя усякої іншої плоті на Землі» [2, с. 631].

Дж. Крістофер змальовує переможний хід вірусу з країни в країну і реакцію населення на його поширення. Люди по-різному реагували на нещастя, які їх не зачіпали. Одні виступали за збільшення продовольчої допомоги постраждалим країнам, інші ж зловтішалися. Коли Бі-бі-сі повідомляє про кількість смертей від голоду в Китаї, яка досягла 200 млн осіб, один

із персонажів роману, Роджер Баклі, цинічно сказав: «Що таке двісті мільйонів. Цих китайців хоч греблю гати, через пару століть наплодять купу нових» [2, с. 22]. Однак і англійців не оминула гірка чаша. У доволі похмурих тонах автор зображує і діяльність британського уряду на фоні бід.

Зображуючи катастрофічну ситуацію в окремих регіонах, автор неначе хотів показати, що не буває глобальних бід лише в одній чи кількох країнах, і якщо адекватно не відреагувати, то вони переростуть в апокаліпсис для всього світу.

Катастрофа навколишнього середовища спричинила соціальну катастрофу: в умовах голоду починається боротьба за виживання. Цивілізація руйнується, суспільство сповзає в анархію і варварство. За шматок хліба люди вбивають одне одного. На цьому тлі Дж. Крістофер показує морально-психологічну еволюцію головних героїв. Раніше цинічний на словах, Роджер Баклі в нових умовах не здатний до проявів жорстокості. Водночас Джон Кастенс виявляє її неодноразово, аби врятувати своїх рідних і групу людей, де він є лідером. В умовах глобальної катастрофи, коли виживає найсильніший, утверджуються нові моральні принципи. І навіть холоднокровний убивця Піррі приносить користь членам групи – завдяки йому вони добираються до частково безпечного місця призначення.

До природного апокаліпсису письменник звертається в романах «Світ взимку» (“The World in Winter”, 1962; інша назва «Довга зима» (“The Long Winter”) і «Мороз по шкірі» (“A Wrinkle in the Skin”, 1965; інша назва «Зазубрений кінець» (“The Ragged Edge”, російський переклад: «У края бездны», «Рваный край»)). Причиною глобальної катастрофи в першому романі є кліматичні зміни, що спровокували новий льодовиковий період, в іншому – руйнівні землетруси.

Тема глобального похолодання, так майстерно розроблена Дж. Крістофером, стала доволі популярним зразком для подальшого наслідування. Вона описувалася не лише в низці художніх творів (про неї, зокрема, згадується у романі «Другий льодовиковий період» видатного японського письменника Кобо Абе), але й відтворювалася в численних фільмах.

Соціально-демографічна катастрофа зображена Дж. Крістофером у романі «Маятник» (“Pendulum”, 1968), де причиною соціального пекла стає прихід до влади підлітків, які перебрали від старших керування суспільством. Цікавим є той факт, що твір вийшов незадовго до студентських протестів у Франції. Тоді студенти висунули гасло «Владу – молодим».

У своїх творах Дж. Крістофер, як і інші британські автори, представники цього жанру, висловлював песимізм щодо популярної ідеї про цивілізацію, яка остаточно вивела людство із морального варварства. Письменник показує, що рано торжествувати: варварство за певних обставин може себе виявити. Коли під впливом глобальної катастрофи суспільство позбувається системи управління, технічних засобів, запас харчових продуктів зводиться до мінімуму, тоді починається боротьба за виживання, в якій перемагають найсильніші, найхитріші, ті, хто зуміє адаптуватися до нової реальності. За таких умов культура, закони, моральні принципи починають швидко втрачати будь-який сенс.

Водночас у романах Дж. Крістофера зберігається надія на майбутнє відродження цивілізації. Він, як і Дж. Ундем, думками і діями головних героїв хоче показати, що лише співпраця з іншими людьми, взаємодопомога, співчуття можуть стати запорукою виживання за страхітливих умов і дати надію на те, що в майбутньому, крок за кроком, людство зможе відродити цивілізацію. Проте їхні натяки на майбутнє відродження цивілізації доволі далекі від американського happy end.

Глобальна катастрофа була наскрізною темою і в ряді його фантастичних творів, написаних для підлітків. Насамперед варто згадати трилогію про пришельців-«триножників» (триподів): «Білі гори» (“The White Mountains”, 1967), «Місто золота і свинцю» (“The City of Gold and Lead”, 1967), «Вогняний басейн» (“The Pool of Fire”, 1969), об’єднані 1980 р. в один том «Трилогія про триножників» (“The Tripods Trilogy”). Пізніше вийшов роман-пролог «Коли прийшли триподи» (“When the Tripods Came”, 1988). Трилогія принесла письменникові найбільший комерційний успіх і була екранізована телекомпанією Бі-бі-сі як 13-серійний фільм. Відмінність дитячих апокаліптичних творів від дорослих полягає у відсутності яскравих сексуальних сцен та епізодів із насиллям. В усьому ж іншому, що стосується катастрофи, письменник зберігає «дорослість». Не випадково в Росії трилогія про триножників була опублікована у не дитячій серії «Класика світової фантастики» і сприйнята як «доросла» численними читачами.

Сюжет трилогії окремими місцями нагадує відомий роман Г. Уеллса «Війна світів». У ній, як і книзі Уеллса, зображується окупація Землі інопланетянами, що пересуваються бойовими машинами на триножниках. Більшості земель відведена роль домашньої худоби. Лише невелика частка найсильніших людей опинилася в кращому становищі, працюючи в охороні. Прибульці планують також перебудувати атмосферу

планети і силу тяжіння під себе, що перетворить землян на шкідливих комах, доля яких чітко визначена. Проте оскільки книга дитяча, то вона має щасливий кінець: група підлітків перемагає прибульців.

Оцінюючи художні сценарії апокаліпсису з вторгненням прибульців, український літературознавець А. Нямцу зазначає, що ця тема у фантастичній літературі є своєрідною матеріалізацією людських страхів, породжених проривами архетипних кошмарів під час сну. Очевидно, вона так поширена у фантастиці, тому що зачіпає глибинні пласти людського несвідомого.

Закладені в апокаліптичних творах Дж. Уіндема й Дж. Крістофера світоглядні концепції певною мірою перетиналися з думками багатьох мислителів ХХ ст., які виступали проти споживацького ставлення до світу як такого, що руйнує цивілізацію не лише в матеріальному, а й духовному планах. Зокрема, відомий психолог Е. Фромм писав: «Сучасна людина відчужена від себе, від своїх близьких, від природи. Вона перетворена на товар, свої життєві сили вона сприймає як інвестицію, що має приносити їй прибуток, максимально можливий за сучасних ринкових умов» [15, с. 105]; і: «Наші боги – це машини й ідеї ефективності; сенс нашого життя полягає в тому, щоб рухатися, бути попереду, піднятися якомога вище до вершини. Але якщо під релігією ми розуміємо монотеїзм, тоді звісно наша релігія – не більше, ніж один із предметів споживання, виставлених напоказ» [14, с. 418]. Саме такий спосіб життя, застерігали письменники, є руйнівним для людської цивілізації. Зовнішні успішні атрибути тепер можуть спричинити загибель у майбутньому.

Обоє письменників пишуть про зміни, інколи розтягнуті на роки, інколи миттєві. Ці зміни вражають тим, що ми мало знаємо про світ і про ті можливості, які він приховує в собі, – страшні й небезпечні. Але світ отримує поштовх ззовні і людина вже не впізнає його. Вона вражена хиткістю цього світу та німіцними зв'язками між людьми. Зовнішні поштовхи, виражені фантастичними знаками, якраз і потрібні, щоб показати внутрішню слабкість цього світу, звернути увагу на вразливі сторони соціуму.

Невичерпність художніх сюжетів-пересторог Дж. Уіндема й Дж. Крістофера – це художня майстерність особливого гатунку. Змодельовані письменниками ситуації можуть відбуватися в різні часи. А це свідчить не лише про актуальність творів, але й про те чи правильно нащадки усвідомили помилки минулих поколінь. І попри значний песимізм, їхні твори загалом мають оптимістич-

ний характер, головні герої бачать простір і можливість для суспільного розвитку.

До їхніх творів цілком справедливо можна застосувати слова Р. Барта: «Літературу можна, мабуть, порівняти з Орфеем, який повертається з пекла: поки вона твердо йде вперед, знаючи, що за нею ідуть, – тоді за спиною у неї реальність, і література потрохи витягує її з п'їтьми (неназваного), примушує її дихати, рухатися, жити...» [1, с. 283]. Обидва письменники сподіваються, що їхні перестороги будуть корисними для людства.

Здобути більше визнання обом письменникам (не в читачів, а в критиків!) на той час перешкоджали тодішні тенденції розвитку літератури. Їхні романи на фоні розквіту «Нової хвилі», одного з відомих напрямів в англійській фантастиці ХХ ст., виглядали занадто традиційними. Один із англійських критиків, пишучи про Дж. Уіндема, із сарказмом відзначав: «Розмірковуючи про “складних, багатомірних” героїв творів “Нової хвилі” – людей, занурених у галюциногенні марення, з роздвоєною шизоїдною свідомістю, що дозволяє виходити за межі “буденної дійсності” – на їхньому фоні персонажі Дж. Уіндема здаються “дуже вже старомодними”» [5, с. 17].

Схожі слова можна сказати й про Дж. Крістофера. Його велика прихильність до традицій англійського апокаліптичного роману відіграла погану роль у процесі визнання письменника. Він не бажав експериментувати зі стилем чи порушувати вибухонебезпечні теми. Відомий британський фантаст Бр. Олдісс у своїй книзі «Шабаш на трильйон років» (1986 р.), присвяченій історії наукової фантастики, писав: «Інтелігентна і мудра людина, Джон Крістофер один час розглядався як найвірогідніша кандидатура на роль провідного британського письменника-фантаста... Однак час грав проти нього (і проти Уіндема). Тому що в романах-катастрофах автор і читач із самого початку припускають наявність певного соціального порядку, який потім дає фатальний збій. Усередині же шістдесятих суспільна думка рішуче схилилася до того, що саме поняття “соціального порядку” давно втратило усякий смисл, залишившись у далекому минулому» [2, с. 634–635]. Як справжні британці старшого покоління, Дж. Уіндем та Дж. Крістофер не бажали визнавати існування світу без усякого соціального порядку. Тому на той час творчість апокаліпсистів-традиціоналістів починає частково втрачати свою популярність. На передній план виходять апокаліпсисти-модерністи з «Нової Хвилі».

Проте минуло небагато часу і їхня творчість знову зацікавила читачів. Зараз їхні апокаліптичні романи є доволі популярними серед чита-

чів, на них, як стандарт, взоруються багато сучасних письменників-фантастів, що працюють у цьому жанрі. До «Дня триффідів» Дж. Уіндема уже 2001 р. британський письменник Саймон Кларк (відомий своїми апокаліптичними романами, в яких причиною катастрофи є негативне пробудження архетипів колективного несвідомого людства) написав продовження «Ніч триффідів». 2009 р. цей твір був у черговий раз екранізований. Сучасна панк-група з Донбасу називається «День триффідів – Напівсвітло» («День триффідів – Полусвет»).

Твори Дж. Уіндема та Дж. Крістофера на сучасному етапі є класикою світового апокаліптич-

ного роману й соціальної фантастики; літературознавці та вимогливі читачі ставлять їх в один ряд з «Малвілем» Р. Мерля, апокаліптичними творами Р. Бредбері й К. Воннегута та інших письменників. У сучасних умовах, коли існує загроза ядерної війни, техногенної та екологічної катастроф, їхні романи попереджають про можливі негативні для планети та людства наслідки бездумної людської поведінки і плекання спожи-вацьких та егоїстичних інтересів. І водночас вони дають можливість відобразити «темні сторони» людської психіки, показати біологічну, соціальну і духовну сутність людини. Читаючи їх, читач краще пізнає себе.

Список літератури

1. Барт Р. Литература и значение / Р. Барт // Избранные работы : Семиотика : Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. – М. : Прогресс, 1989. – С. 276–296.
2. Гаков В. Колокол по человечеству / В. Гаков // Кристофер Дж. Смерть травы. Долгая зима. У края бездны : Фантаст. Романы / Дж. Кристофер ; пер. с англ. – М. : АСТ, 2002. – С. 626–635. – (Классика мировой фантастики).
3. Гаков В. Куколки Джона Уиндема / В. Гаков // Миры Джона Уиндема. – Т. 1. День триффидов. Кукушки Мидвича. – Рига : Полярис, 1995. – С. 7–12.
4. Гончаров В. Конец света с последующим симпозиумом (заключение) / В. Гончаров // Антология мировой фантастики. – Т. 1. Конец света. – М. : Аванта+, 2003. – С. 589–602.
5. Гопман В. «И пока будет жизнь, будет и надежда...» : Уроки Джона Уиндема / В. Гопман // Книжное обозрение. – 1996. – № 21. – С. 16–17.
6. Кагарлицкий Ю. О Джоне Уиндеме / Ю. Кагарлицкий // Уиндем Дж. День Триффидов : Роман. Рассказы / Дж. Уиндем ; пер. с англ. – М. : Молодая гвардия, 1966. – С. 5–16. – (Б-ка современной фантастики. – Т. 8).
7. Кемпбел Дж. Герой із тисячею облич / Дж. Кемпбел ; пер. з англ. – К. : Альтернативи, 1999. – 392 с.
8. Кристофер Дж. Смерть травы. Долгая зима. У края бездны : Фантаст. романы / Дж. Кристофер ; пер. с англ. – М. : АСТ, 2002. – 637 с. – (Классика мировой фантастики).
9. Кристофер Дж. Огненный бассейн : сб. фантаст. романов. / Дж. Кристофер ; пер. с англ. – М. : АСТ, 2002. – 637 с. – (Классика мировой фантастики).
10. Пашенко В. Атомна робінзопада Робера Мерля / В. Пашенко // Мальвиль / Р. Мерль ; пер з фр. – К. : Радянський письменник, 1975. – С. 400–407.
11. Ревич В. Хищные триффиды подстерегают нас за оградой / В. Ревич // Уиндем Дж. День триффидов ; Педлер К., Дэвис Дж. Мутант-59. – М. : Правда, 1991. – С. 456–462.
12. Уиндем Дж. День триффидов / Дж. Уиндем ; пер с англ. – М. : АСТ, 2002. – 781 с. – (Классика мировой фантастики).
13. Уиндем Дж. Паутина / Дж. Уиндем ; пер. с англ. – К. : Альтерпрес, 1993. – 752 с. – (Зал славы зарубіжної фантастики. – Т. 8).
14. Фромм Э. Здоровое общество / Э. Фромм // Психоанализ и культура : Избранные труды Карен Хорни и Эриха Фромма. – М. : Юрист, 1995. – С. 273–576.
15. Фромм Э. Искусство любить : Исследование природы любви / Э. Фромм ; пер с англ. – М. : Педагогика, 1990. – С. 160.
16. Фрумкин К. Философия и психология фантастики / К. Г. Фрумкин – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 240 с.
17. Юнг К. К вопросу о подсознании / К. Г. Юнг // Человек и его символы / К. Г. Юнг, М.-Л. фон Франц, Дж. Л. Хендерсон и др. – М. : Серебряные нити, 1998. – С. 15–102.
18. Bradbury M. The Novel / M. Bradbury // The twentieth century mind : History, Ideas, and Literature in Britain in three volumes ; ed. by C. B. Cox and A. E. Dyson. – V. III : 1945–1965. – London, Oxford, New York : Oxford University Press, 1972. – P. 319–385.
19. Oramus D. The Voices of Disaster: J. G. Ballard and the Disaster Story Tradition in England / D. Oramus – Warsaw : Sim, 2005. – P. 168.

M. Kuleshir

THE DEVELOPMENT OF THE APOCALYPTIC GENRE IN J. WYNDHAM'S AND J. CHRISTOPHER'S NOVELS

The article deals with the development of the apocalyptic genre in Great Britain in the 1950–1960s in the novels of J. Wyndham and J. Christopher. Attention is paid to the writers' contribution to the evolution of the genre and to apocalyptic themes in their fiction. The authors' descriptions of social factors leading to global catastrophe and the human psychological state and behaviour in extreme circumstances are elucidated.

Keywords: apocalyptic novel, catastrophe, the Apocalypse, post-apocalypse.

Матеріал надійшов 28.11.2013